

چالش‌ها و راهبردهای توسعه روستایی در مناطق آزاد (مطالعه موردی: روستاهای منطقه آزاد انزلی)

تاریخ دریافت مقاله: ۴۰۲/۰۶/۲۰ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۴۰۲/۰۷/۱۸

بابک علیدوست ماسوله (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد آستارا، دانشگاه آزاد اسلامی، آستارا، ایران)

حسین اصغری* (استادیار گروه جغرافیا، واحد آستارا، دانشگاه آزاد اسلامی، آستارا، ایران)
سیده صدیقه حسنی مهر (استادیار گروه جغرافیا، واحد آستارا، دانشگاه آزاد اسلامی، آستارا، ایران)
علیرضا پورشیخیان (استادیار گروه جغرافیا، واحد آستارا، دانشگاه آزاد اسلامی، آستارا، ایران)

چکیده

همراه با پیدایش مناطق آزاد در کشور، توسعه ملی، منطقه‌ای و محلی (روستایی) رخ داده و هر گونه فعالیت آنها بر سکونتگاه‌های شهری و روستایی تأثیرگذار خواهد بود. منطقه آزاد انزلی با وجود شرایط و قوانین بسیار مناسب و ایجاد امنیت سرمایه و دارایی از مناطق مستعد برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی طی سالهای اخیر بوده است و این امر باعث تغییرات اجتماعی فرهنگی اقتصادی و... در سکونتگاه‌های روستایی اطراف این منطقه گردیده است. روش تحقیق توصیفی تحلیلی می‌باشد که با توزیع پرسشنامه محقق ساخت در روستاهای پیرامون منطقه آزاد انزلی و پیمایش میدانی مورد ارزیابی قرار گرفته است. نتایج تحلیلی داده‌ها نشان می‌دهد که وجود مناطق آزاد و ویژه اقتصادی بندرانزلی باعث افزایش قیمت زمین، افزایش درآمد (در بخش انباری داری، تخلیه بار و...) شده است. همچنین تا حدودی باعث مهاجرت معکوس و تثبیت جمعیت به میزان خیلی کم تا کم شده است. همچنین رابطه میزان صادرات با سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های عمرانی (حمل و نقل، توسعه راه و...) و رابطه بین وجود منطقه آزاد و ویژه اقتصادی با افزایش اشتغال در منطقه سنجیده شد که بر اساس ضریب همبستگی اسپیرمن در سطح ۹۵٪ دارای رابطه معناداری بودند. بین بهبود خدماتی رسانی و وجود منطقه آزاد و ویژه اقتصادی در شهرستان بندرانزلی رابطه همبستگی در سطح ۹۹٪ برقرار بود. با توجه به آزمون فرضیه‌ها و تحلیل داده‌ها هرچند مناطق آزاد و ویژه اقتصادی در توسعه منطقه نقش داشته‌اند اما موفقیت به دست آمده در این زمینه چندان موردتوجه نیست به صورتی که ۶۸٫۸ درصد افراد (روستاییان و کارشناسان) بیان داشته‌اند که نقش این مناطق در توسعه منطقه متوسط رو به ضعیف بوده است.

واژه‌های کلیدی: توسعه روستایی، مناطق آزاد، بندرانزلی، چالش‌ها و فرصت‌ها.

* نویسنده رابط: h.asghari@iau-astara.ac.ir

مقدمه

مناطق آزاد وسیله‌ای برای ورود به بازارهای جهانی و بهره‌گیری از برتری‌های نسبی اقتصاد داخلی در بازرگانی بین‌المللی بوده و باید به عنوان تسریع کننده ارتباط اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی بکار روند. چنین منطق و طرز فکری سبب می‌شود که از این مناطق به عنوان ابزاری برای توجیه رفع موانع ضد توسعه‌ای یاد گردد. مناطق آزاد علیرغم نقش ملی خود در عرصه‌های محلی و منطقه‌ای به دلیل قابلیت‌های منحصر به فرد خود از اثرات قابل توجهی برخوردارند. در راستای اهدافی که این مناطق دنبال می‌کنند و با توجه به راهبردهای توسعه منطقه‌ای و پارادایم شبکه منطقه‌ای، مناطق پیرامونی (شهری - روستایی با تغییرات ساختاری روبرو خواهند شد. نقش‌ها و عملکردهای شهرهای پیرامونی از طریق مجموعه‌ای از جریان‌های روستایی - شهری هدایت می‌شود و در این فرآیند ضمن تبیین عملکردها و نقش‌های روستایی و عملکردها و نقش‌های شهری باعث پیوند مکمل و دوسویه در مناطق پیرامونی می‌گردد. بنابر این روستاهای واقع در محدوده مناطق آزاد بی تأثیر از اثرات اقتصادی و اجتماعی این مناطق نبوده و بشدت از آن متأثر شده‌اند.

بیان مسئله

مناطق آزاد بعنوان راهکاری برای تغییر جهت کلی اقتصاد از درونگرایی به برونگرایی و تجارت آزاد، مورد استفاده اغلب کشورهای رو به رشد قرار گرفته است و در واقع از آنها به عنوان "موتور رشد" برای حرکت اقتصاد کشور به سمت صنعتی شدن استفاده شده است. با این حال می‌توان گفت با دستیابی کشورها به اهداف در نظر گرفته شده در تأسیس مناطق آزاد؛ مانند کمک مناطق به آزاد سازی تجاری و آثار مثبت آن بر توسعه اقتصادی کل کشور، اهمیت این مناطق در اقتصاد کاهش نیافته است؛ زیرا به هر صورت در این مناطق توسعه منطقه‌ای صورت پذیرفته، انباشت سرمایه ایجاد شده و افراد بسیاری به فعالیت اشتغال می‌یابند با توجه به موارد فوق در شرایط نوین، نقش و مأموریت مناطق آزاد دیگر مأموریت محلی و یا منطقه‌ای نیست بلکه به آنها یک مأموریت ملی محول شده و آن توسعه اقتصادی کشور است. مناطق آزاد وظیفه دارند به عنوان یک پایلوت عوامل تولید را جذب نمایند و با ایجاد پیوند میان آنها و عوامل تولید داخلی امکان رشد اقتصادی و در نهایت رفاه ملی را برای کشور به ارمغان آورند. مناطق آزاد در سطح ملی می‌توانند زمینه‌ای برای رهایی از فقر و عقب ماندگی باشند. با وارد کردن تکنولوژی، مدیریت و سرمایه و تلفیق عوامل تولید داخلی و دانش فنی خارجی در مسیر توسعه و همسو با اقتصاد جهانی قرار گیرند و در سطح محلی با شناسایی پتانسیل‌ها و موقعیت‌های مکانی و استفاده از دانش بومی و تلفیق آن با دانش نوین می‌توانند

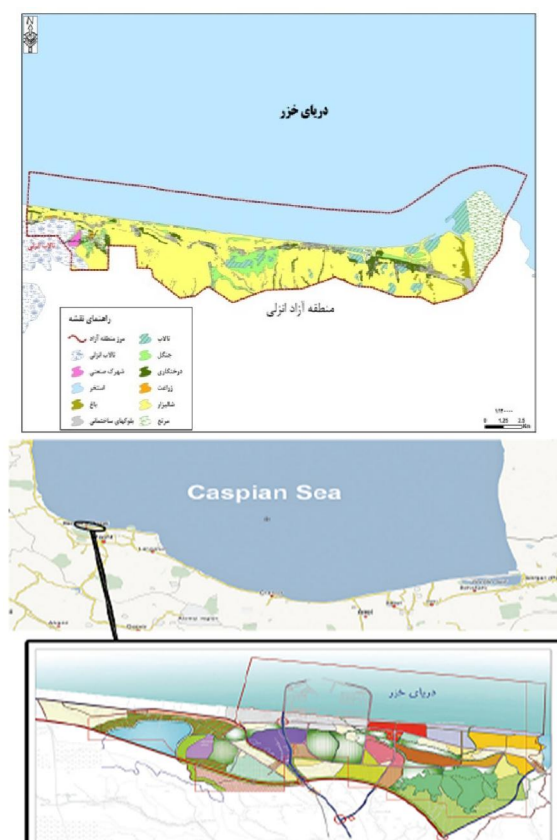
زمینه‌های فعالیتهای اقتصادی را در سطح محلی ارتقاء داده و موجب رونق اقتصادی در زمینه‌های کشاورزی و صنعت گردد. این فعالیتهای موجب افزایش فرصتهای اشتغال، زمینه‌های ارتقاء سطح آموزش نیروهای انسانی شاغل را فراهم می‌آورد، همچنین مناطق آزاد نیازمند زیر ساخت‌هایی می‌باشد که تأمین آن، بر کالبد منطقه اثرات بسیاری دارد از طرفی به دلیل ارزان بودن نیروی کار افراد بومی در سطوح مختلف تخصصی، بکار گرفته شده که تمامی این فعالیتهای، اوضاع اجتماعی منطقه را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

قلمرو جغرافیایی

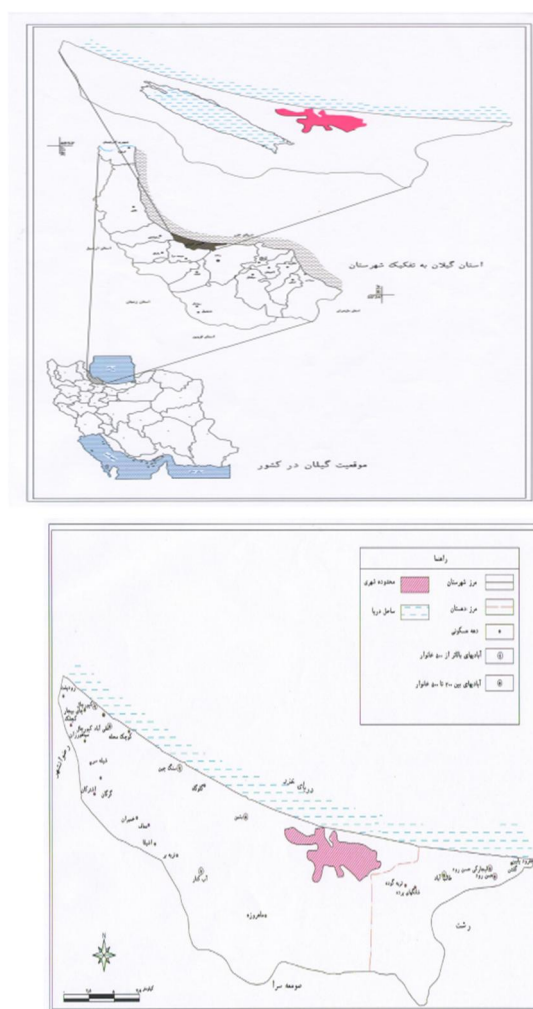
منطقه آزاد انزلی با مساحت تقریبی ۳۲۰۰ هکتار در نیمه جنوبی منطقه معتدل شمالی بین عرض شمالی ۳۷ درجه و ۲۵ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۲۷ دقیقه از خط استوا و ۴۹ درجه و ۳۳ دقیقه تا ۴۹ درجه و ۴۴ دقیقه طول شرقی از مبدأ نصف النهار گرینویچ قرار گرفته است. محدوده منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی (به غیر از محدوده بندری) از غرب به اراضی نیروی دریایی و محدوده روستای طالب‌آباد و از سوی شرق به روستای چپرپرد پایین منتهی می‌شود که در سه محدوده جدا از هم به شرح زیر در نظر گرفته شده است که هریک پتانسیل خاص خود را دارند این سه محدوده عبارتند از:

- ناحیه گلشن به مساحت ۲۰۹۱ هکتار که شامل اراضی مناسب طبیعی، با تراکم جمعیت پایین، و مناطق مسکونی با دسترسی به سواحل مناسب و اماکن و تأسیسات تفریحی و توریستی می‌باشد.
- شهرک صنعتی حسن‌رود و ناحیه اطراف آن به مساحت ۹۴۶ هکتار که شامل اراضی منابع ملی و مجاور تالاب می‌باشد.
- محدوده بندری منطقه آزاد انزلی به مساحت ۱۰۶ هکتار، که این امر مطلوبیت و جاذبه‌های منطقه آزاد تجاری- صنعتی برای ارائه تسهیلات در زمینه تخلیه بار و سایر امور، ارتقاء داده است.

بر اساس آخرین تقسیمات سیاسی، این منطقه قسمت‌هایی از دو شهرستان انزلی و رشت را در بر می‌گیرد. بخش‌هایی از دهستان لیجارکی حسن‌رود از بخش مرکزی شهرستان انزلی (شامل روستاهای لیجارکی، طالب‌آباد، حسن‌رود، گلشن، جفرود پایین) و (روستاهای چپرپده پایین، سرخشکی) در سال ۱۳۹۵ کل جمعیت این آبادی‌ها ۱۷۲۵۶ نفر بوده است. در این سرشماری سهم این روستاها از جمعیت روستایی استان ۱/۴۶٪ بوده که در مطالعات راهبردی منطقه حاکی از آنست که در سرشماری‌های اخیر، سهم جمعیت آبادی‌های منطقه از جمعیت روستایی استان در حال افزایش بوده است. (شکل ۲)

شکل ۲. موقعیت منطقه و سایت منطقه آزاد انزلی
(منبع: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی گیلان، ۱۳۹۸)

شکل ۳. موقعیت شهرستان بندرانزلی و روستاهای آن در کشور و استان (منبع: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی گیلان، ۱۳۹۸)

چهار چوب نظری تحقیق

ایجاد منطقه آزاد از جمله ابزار توسعه اقتصادی است، تجارت جهانی نشان می‌دهد که مناطق آزاد به عنوان درگاه‌های ارتباط اقتصادی نقش به سزایی را در فرآیند رشد و توسعه اقتصادی ایفا می‌نمایند. جذب سرمایه‌گذاری خارجی، اشتغال زایی و رونق اقتصاد داخلی از طریق پیوندهای پسین، توسعه صادرات، جذب دانش فنی و انتقال فناوری از جمله اهداف کلانی است که در هر کشوری کم و بیش در پی دستیابی به آنهاست. از دیدگاه توسعه اقتصاد

ملی، ایجاد یک منطقه آزاد می‌تواند همچون دریچه‌ای به جهان خارج، آزادی مبادلات تجاری را تأمین کرده و به جذب برخی تخصص‌های فنی و سرمایه‌ای که مورد نیاز جریان توسعه صنعتی کشور است، یاری رساند، و از نظر منطقه‌ای نیز عاملی جهت تحرک بخشیدن به اقتصاد نواحی مجاور خود شده و حرکت سرمایه، نیروی کار و مدیریت به مناطق عقب مانده و محروم را تسریع کند. بنابراین مناطق آزاد با رسالتی که به دوش دارند از طریق توسعه صنایع و تکنولوژی و اشاعه دانش و فن تنها بر اقتصاد ملی بلکه بر اقتصاد منطقه‌ای و محلی اثرگذارند. براین اساس شهرها و روستاهای اطراف مناطق آزاد مسلماً بدلیل تنوع فعالیتها دچار دگرگونی هم از جنبه مثبت و هم از جنبه منفی خواهند شد. متون توسعه نشان می‌دهد که بر اساس نوع رژیم‌های اقتصادی در کشورها، راهبردهای متفاوتی برای توسعه منطقه‌ای وجود دارد این راهبردها را می‌توان به لحاظ تحولات علمی و ضرورت‌های توسعه‌ای به سه گروه، راهبرد مبتنی بر منطق اقتصادی صرف، راهبرد مبتنی بر منطق اجتماعی و سیاسی، راهبرد مبتنی بر منطق حق توسعه یافتگی و حقوق شهروندی تقسیم کرد. نتایج حاصل از مباحث فوق مبین این مسئله است که توسعه اقتصادی مبتنی بر راهبرد برونزا (صادرات گرا) از طریق پیوند اقتصاد ملی با اقتصاد منطقه‌ای و جهانی و بازتوزیع فعالیت‌های اقتصادی از طریق تمرکز منجر به توسعه بومی و داخلی خواهد شد و توجه سیاست‌گذاران منطقه‌ای، به همگرایی منطقه‌ای (کاهش تفاوت‌های اقتصادی میان مناطق به ویژه تفاوت‌های مرکز - پیرامون) منجر خواهد شد. سرمایه‌گذاری زیربنایی به ویژه در روستاها و مناطق جمعیتی پراکنده، همچنین سرمایه‌گذاری‌های هدف دار و عمومی، منجر به رشد فرصت‌هایی از قبیل، تمرکز بر تأثیر فعالیت‌های اقتصادی از جمله مکانیابی صنایع و مناطق آزاد تجاری توجه به دانش فنی که به طور فزاینده به مثابه عامل قطعی رشد و پیشرفت است و چنین نگرشی موجب تولد مناطق با دانش فنی بالا و پارک‌های علمی می‌شود. رویکرد شبکه منطقه‌ای، نگرشی نسبتاً متنوع، منعطف و جامع نگر به توسعه منطقه‌ای را پیش می‌کشد که بر هماهنگ سازی و ادغام توسعه روستایی با توسعه شهری و اجزای آن در مقیاس منطقه‌ای و محلی استوار است. مناطق آزاد از طریق پیوند اقتصاد ملی با اقتصاد منطقه‌ای و جهانی و باز توزیع فعالیت‌های اقتصادی از طریق تمرکز منجر به توسعه بومی و داخلی خواهد شد و با جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی می‌تواند به گسترش فعالیت‌های صنایع، بازرگانی، گردشگری، و... کمک نماید. این فعالیتها نیازمند زیرساخت‌های عمرانی و عمومی می‌باشد مسلماً تأمین این عوامل و انجام این فعالیتها در منطقه، مناطق پیرامونی را از قبیل شهرها و روستاها متأثر می‌سازد و در واقع مفهوم نظریات توسعه منطقه‌ای و نیز پارادایم شبکه‌های منطقه‌ای حاصل از پیوندهای روستا - شهری که تأکید بر تمامی عناصر شهری منجمله مناطق صنعتی و مناطق آزاد مستقر در محدوده‌های شهری دارد

و تأثیر پذیری مناطق روستایی در یک فرایند پیکارچه از مناطق شهری و اجزای متفاوت آن یعنی مناطق صنعتی و آزاد تجاری اذعان می‌نماید. تئوری تجارت بین‌الملل و راهبرد توسعه اقتصادی با نگرش به تجارت بین‌الملل و نظریه رشد به نوعی اهداف ایجاد مناطق آزاد را توجیح می‌کنند. بطوری که با توجه به اینکه هریک از این نظریات معتقدند با ایجاد زمینه‌های تولید و تجارت در سطح داخلی و بین‌المللی می‌توان به توسعه دست یافت. منطقه آزاد بندر انزلی نیز در واقع در طرح‌های خود در نظر دارد با استفاده از دانش و سرمایه‌های داخلی و خارجی زمینه تولید و صادرات کالا را به بازارهای جهانی و بخصوص حاشیه دریای خزر گسترش دهد و از این طریق منجر به توسعه و گردش چرخه‌های اقتصاد ملی و محلی گردد. برای اینکار به منابع محلی، نیروی کار نیازمند است که در این زمینه این منطقه به یک منبع طبیعی و حجم قابل توجه‌ای از نیروی کار ماهر و تحصیل کرده در منطقه دسترسی دارد. در نهایت بنا بر آنچه از مفاهیم گفته شده در این فصل استنباط می‌شود اینست که، فعالیت مناطق آزاد بر ساختار اقتصادی و اجتماعی و کالبدی مناطق پیرامونی اثرگذار خواهد بود.

فرضیه‌های تحقیق

- منطقه آزاد تجاری - صنعتی بندر انزلی اثرات اقتصادی، اجتماعی و کالبدی بر روستاهای پیرامون خود داشته است. در این تحقیق فرضیه فوق، در غالب فرضیه‌های فرعی زیر مورد بررسی قرار گرفته است.
- ویژگی‌های اقتصادی روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد صنعتی - تجاری بندرانزلی تفاوت معناداری دارد.
 - ویژگی‌های اجتماعی روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد صنعتی - تجاری بندرانزلی تفاوت معناداری دارد.
 - ویژگی‌های کالبدی روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد صنعتی - تجاری بندرانزلی تفاوت معناداری دارد.
 - امکانات روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد تجاری - صنعتی بندر انزلی تفاوت معناداری دارد.

روش‌شناسی تحقیق

سطح تحلیل در این تحقیق، روستا و واحد تحلیل خانوارهای ساکن در مناطق روستایی و مسئولین روستاها می‌باشند. از یک سو تحلیل در سطح خانوارهای روستایی نشان دهنده آثار

و پیامدهای مثبت و منفی منطقه آزاد قبل و بعد از تأسیس می‌باشد. تحلیل در سطح مسئولین روستا نیز شامل دهیار و اعضای شورای اسلامی روستا به منظور بررسی آثار و پیامدهای منطقه آزاد در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی می‌باشد. جامعه آماری این تحقیق شامل خانوارهای ساکن در مناطق روستایی دهستان لیجارکی حسن رود می‌باشند. با توجه به اینکه تحقیق حاضر در دو سطح خانوارهای روستایی و مسئولین روستاها مورد بررسی قرار گرفته است، لذا با توجه به پاره‌ای مشکلات از قبیل محدودیت زمانی و هزینه‌ای انجام تحقیق، مشکلات دسترسی به تمام روستاها به دلیل تعدد زیاد روستاها و... تعدادی روستا به عنوان نمونه انتخاب شده است. برای این منظور فهرست کل روستاهای دهستان مورد مطالعه و جمعیت آنها، اعضای شورای اسلامی و دهیاری‌ها تهیه شد. در مجموع از ۷ روستای دارای سکنه دهستان حسن رود لیجارکی بخش مرکزی شهرستان بندر انزلی تعداد ۵ روستا به عنوان نمونه تحقیق براساس مسافت کوتاه و تأثیر پذیری بیشتر این روستاها از منطقه آزاد انتخاب شده است.

با توجه به اطلاعات بدست آمده از منابع کتابخانه‌ای، اداری و اطلاعات میدانی استخراج شده از پرسشنامه‌ها و استفاده از نقشه‌ها و جداول و با توجه به سؤالات و فرضیه‌های تحقیق به تجزیه و تحلیل اطلاعات پرداخته و نتیجه‌گیری نهایی انجام می‌گیرد که در حقیقت به سؤال اساسی طرح و فرضیه‌های تحقیق پاسخ داده شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری استنباطی استفاده شده است. کلیه داده‌ها در ابتدا کدگذاری گردید و سپس با استفاده از نرم افزار اکسل داده‌های کیفی به داده‌های کمی تبدیل شد. پس از این مرحله داده‌های آماری از طریق نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق بعد از کدگذاری پرسشنامه‌های تکمیل شده از نرم افزار SPSS استفاده شده است. پرسشنامه‌های تحقیق شامل دو پرسشنامه‌ی زیر بوده است:

(۱) پرسشنامه‌های خانوارهای روستایی

پس از تکمیل این پرسشنامه‌ها، کدگذاری و انتقال داده‌های آن به نرم افزار SPSS با استفاده از آزمون مقایسه میانگین t و فریدمن و آمار توصیفی داده‌های مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

(۲) پرسشنامه‌های مسئولین پرسشنامه‌ی طراحی شده مسئولین شامل دو بخش به شرح زیر بوده است:

الف- شناخت روستاهای مورد مطالعه:

سؤالات این بخش عمدتاً از طریق آمار توصیفی مانند تهیه جدول توزیع فراوانی، میانگین و... مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در بخش سنجش وضعیت امکانات نیز با

توجه به اینکه سؤالات مطرح شده در مقیاس اسمی و در دو مرحله قبل و بعد می‌باشد از آزمون ویل کاکسون استفاده شده است.

ب - سنجش وضعیت اقتصادی، اجتماعی و کالبدی روستاهای مورد مطالعه:

سؤالات مطرح شده در این بخش نیز با استفاده از آمار توصیفی شامل تهیه جدول توزیع فراوانی، میانگین و... نیز با استفاده از آزمون آماری مقایسه میانگین t و فریدمن، تجزیه و تحلیل شده است

واحد تحلیل دو سطحی می‌باشد؛ سرپرست خانوارهای نمونه در هر یک از روستاهای متأثر از منطقه آزاد انزلی و مدیران اجرایی در روستا. روش نمونه‌گیری در هر روستا بصورت تصادفی طبقه‌ای انجام و برای آزمون فرضیات از روشهای آماری پس از تکمیل پرسشنامه استفاده خواهد شد. به منظور عملیاتی نمودن متغیرها جهت آزمون فرضیات اطلاعات کمی سرشماری‌ها و نیز گویه‌های تبیین کننده آثار در دو مقطع زمانی قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد از دیدگاه، مردم و مدیران اجرایی هر روستا در قالب شوراها و دهیاران مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

یافته‌های تحقیق

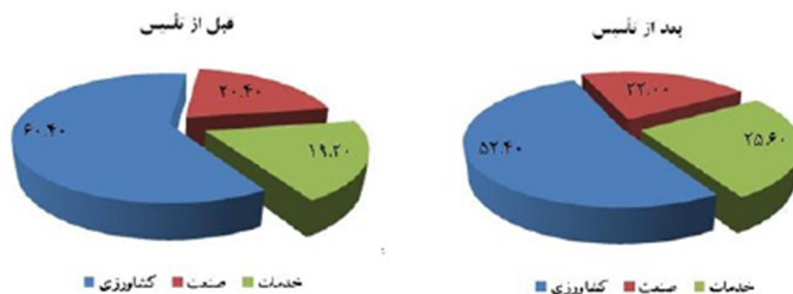
بنا بر آنچه در مفاهیم نظری تحقیق حاضر آمد، هر یک به نوعی به فلسفه وجودی و اثرات فعالیت منطقه آزاد بر مناطق پیرامونی از جمله روستاها و شهرها اثرگذار است و بیانگر این مطلب است که فعالیت مناطق آزاد نه تنها بر توسعه محلی و منطقه‌ای بلکه بر توسعه ملی نیز اثر گذار است. از آنجایی که در بخش یافته‌های توصیفی به بررسی ویژگی‌های فردی پاسخگویان مانند سن، جنس، وضعیت تحصیلات و سایر موارد پرداخته شد. از تعداد ۲۶۰ نفر نمونه انتخاب شده برای انجام تحقیق، ۲۵۰ نفر سرپرست خانوار و ۱۰ نفر مدیران اجرایی روستاهای مورد مطالعه می‌باشند. از این تعداد، تنها ۱۰۲ نفر زن بوده‌اند. بیشترین درصد گروه سنی حدود ۵۷/۳ درصد پاسخگویان در گروه سنی ۴۰-۶۵ سال بوده‌اند. بیشترین درصد پاسخگویان حدود ۳۳/۱ درصد دارای مدرک دیپلم بوده‌اند. به لحاظ شغلی مدیران در دو قسمت شغلی دهیار و شورا بودند که در هر گروه شغلی ۵۰ درصد پاسخگویان را تشکیل می‌دادند. در بین سرپرستان خانوار فقط ۵ درصد بطور مستقیم در منطقه آزاد شاغل هستند.

در روستاهای مورد مطالعه قبل از تأسیس منطقه آزاد، تعداد خانوارهای شاغل در بخش کشاورزی ۶۰/۴ درصد بوده که در بعد از تأسیس به ۵۲/۴ درصد رسیده است و این نشان از کاهش افراد شاغل در بخش کشاورزی می‌باشد. افراد شاغل در بخش صنعت و خدمات در قبل از تأسیس منطقه آزاد بترتیب ۲۰/۴ و ۱۹/۲ درصد بوده است که در بعد از تأسیس بترتیب به

۲۲ و ۲۵/۶ درصد افزایش داشته است. این افزایش در بخش خدمات بیشتر بوده است. توزیع شاغلین بر اساس مطالعات انجام گرفته بیشترین درصد معادل ۶۸/۸ درصد در محل سکونتشان مشغول به کار بوده بوده و ۱۸ درصد در شهرهای همجوار و ۱۱/۲ درصد در منطقه آزاد تجاری و در صد کمی در روستاهای همجوار مشغول به کار هستند.

توزیع فراوانی و درصد خانوارهای شاغل در بخشهای مختلف اقتصادی در روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد تجاری- صنعتی بندرانزلی

بخشهای اقتصادی	قبل از تأسیس		بعد از تأسیس	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
کشاورزی	۱۵۱	۶۰/۴	۱۳۱	۵۲/۴
صنعت	۵۱	۲۰/۴	۵۵	۲۲
خدمات	۴۸	۱۹/۲	۶۴	۲۵/۶
کل	۲۵۰	۱۰۰	۲۵۰	۱۰۰

درصد خانوارهای شاغل در بخشهای مختلف اقتصادی قبل و بعد از تأسیس منطقه

وضعیت امکانات روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد براساس آزمون ویلکاکسون

سطح معناداری	شاخص Z	جمع رتبه‌ها	میانگین رتبه‌ها	فراوانی	
۰/۰۴۱	-۲/۰۴۱	۰	۰	۰	Negative
		۱۵	۳	۵	Positiv

نتایج بدست آمده از وضعیت منطقه مورد مطالعه، به لحاظ شاخصهای اقتصادی، اجتماعی و کالبدی بیانگر این مطلب است که بیشترین اثرات از دیدگاه دو گروه پاسخگو، اثرات

کالبدی در روستاها می‌باشد. بر اساس یافته‌های تحلیلی، فرضیه اول: از نظر سرپرستان خانوار بیشترین اثرات منطقه آزاد صنعتی - تجاری بندر انزلی بر روستاهای مورد مطالعه اثرات اقتصادی و از نظر مدیران روستاها، اثرات کالبدی است. این فرضیه بر اساس آزمون فریدمن انجام شد و نتایج بدست آمده نشان می‌دهد که فرضیه نخست تحقیق در ارتباط با بیشترین اثرات اقتصادی منطقه آزاد تجاری- صنعتی بندرانزلی بر روستاهای مورد مطالعه از نظر سرپرستان خانوار رد و از نظر مدیران اجرایی روستاهای نمونه تأیید می‌گردد. با توجه به یافته‌های بدست آمده از آزمون مقایسه میانگین T در رابطه با آزمون فرضیه دوم، (ویژگیهای اقتصادی روستاهای مورد مطالعه قبل و بعد از تأسیس منطقه آزاد صنعتی - تجاری بندرانزلی از نظر سرپرستان خانوار و از نظر مدیران اجرایی تفاوت معناداری دارد) نشان می‌دهد که، فرضیه دوم تحقیق در ارتباط با تأثیر منطقه آزاد تجاری - صنعتی بندرانزلی بر ویژگی‌های اقتصادی روستاهای مورد مطالعه از نظر سرپرستان خانوار و مدیران اجرایی روستاهای نمونه تأیید می‌گردد. همچنین نتایج بدست آمده از آزمون مقایسه میانگین T، فرضیه سوم تحقیق در ارتباط با تأثیر منطقه آزاد تجاری- صنعتی بندرانزلی بر ویژگی‌های اجتماعی روستاهای مورد مطالعه از نظر سرپرستان خانوار و مدیران اجرایی روستاهای نمونه تأیید می‌گردد. فرضیه چهارم نیز از طریق آزمون مقایسه میانگین T مورد بررسی قرار گرفت و این نتیجه حاصل شد

بحث و نتیجه گیری

امروزه مناطق آزاد تجاری، محور پیشرفت سایر مناطق پیرامونی به شمار می‌روند. ایجاد مناطق آزاد امری جدا از اقتصاد ملی نمی‌باشد بلکه وسیله‌ای برای توسعه صنعتی و بخشی از برنامه‌ریزی کلان توسعه اقتصادی - اجتماعی به شمار می‌رود. تأثیر جریان توسعه در مناطق محروم مجاور مناطق آزاد؛ توسعه اقتصادی در بلند مدت، همچون ظروف مرتبط سبب ایجاد فعالیتهای جدید بویژه در شهرها و روستاهای اطراف منطقه آزاد می‌شود. ایجاد اشتغال و درآمدهای جدید با اثر تکاثری خود می‌تواند اقتصاد راکد مناطق محروم‌تر را به تکاپوی تازه سوق دهد و سطح فعالیت‌های اقتصادی این مناطق را بالا ببرند. در نتیجه اقتصاد ملی و منطقه‌ای چه بصورت مستقیم و چه غیر مستقیم از ایجاد منطقه آزاد و گسترش فعالیتهای صنعتی - تجاری در آن منتفع می‌گردد و به سطوح بالاتری از تولیدات و مبادلات خارجی گام می‌گذارد. در تحقیق حاضر به بررسی اثرات منطقه آزاد در توسعه روستاهای پیرامونی پرداخته شده است. براساس نتایج حاصل از مبانی نظری تحقیق، و در طرح پیشنهادی تحقیق سؤال محوری «منطقه آزاد انزلی چه تأثیراتی بر روستاهای پیرامون خود داشته است» مد نظر قرار گرفته شد. در چارچوب آن در مبانی نظری به ترتیب زیر عمل شد. نتایج حاصل از مباحث فوق

مبین این مسئله است که: توسعه اقتصادی مبتنی بر راهبرد برونزا (صادرات گرا) از طریق پیوند اقتصاد ملی با اقتصاد منطقه‌ای و جهانی و بازتوزیع فعالیت‌های اقتصادی از طریق تمرکز منجر به توسعه بومی و داخلی خواهد شد و توجه سیاست‌گذاران منطقه‌ای، به همگرایی منطقه‌ای (کاهش تفاوت‌های اقتصادی میان مناطق به ویژه تفاوت‌های مرکز - پیرامون) منجر خواهد شد. سرمایه‌گذاری زیربنایی به ویژه در روستاها و مناطق جمعیتی پراکنده، همچنین سرمایه‌گذاری‌های هدفدار و عمومی، منجر به رشد فرصت‌هایی از قبیل، تمرکز بر تأثیر فعالیت‌های اقتصادی از جمله مکانیابی صنایع و مناطق آزاد تجاری توجه به دانش فنی که به طور فزاینده به مثابه عامل قطعی رشد و پیشرفت است و چنین نگرشی موجب تولد مناطق با دانش فنی بالا و پارک‌های علمی می‌شود. رویکرد شبکه منطقه‌ای، نگرشی نسبتاً متنوع، منعطف و جامع نگر به توسعه منطقه‌ای را پیش می‌کشد که بر هماهنگ سازی و ادغام توسعه روستایی با توسعه شهری و اجزای آن در مقیاس منطقه‌ای و محلی استوار است. تئوری تجارت بین‌الملل و راهبرد توسعه اقتصادی با نگرش به تجارت بین‌الملل و نظریه رشد به نوعی اهداف ایجاد مناطق آزاد را توجیح می‌کنند. بطوری که با توجه به اینکه هریک از این نظریات معتقدند با ایجاد زمینه‌های تولید و تجارت در سطح داخلی و بین‌المللی می‌توان به توسعه دست یافت. منطقه آزاد بندرانزلی نیز در واقع در طرح‌های خود در نظر دارد با استفاده از دانش و سرمایه‌های داخلی و خارجی زمینه تولید و صادرات کالا را به بازارهای جهانی و بخصوص حاشیه دریای خزر گسترش دهد و از این طریق منجر به توسعه و گردش چرخه‌های اقتصاد ملی و محلی گردد. برای اینکار به منابع محلی، نیروی کار نیازمند است که در این زمینه این منطقه به یک منبع طبیعی و حجم قابل توجه‌ای از نیروی کار ماهر و تحصیل کرده در منطقه دسترسی دارد.

پیشنهادهای تحقیق

در نهایت می‌توان به این نتیجه کلی دست یافت که مناطق آزاد با رسالتی که به دوش دارند از طریق توسعه صنایع و تکنولوژی و اشاعه دانش و فن تنها بر اقتصاد ملی بلکه بر اقتصاد منطقه‌ای و محلی اثر گذارند. براین اساس شهرها و روستاهای اطراف مناطق آزاد مسلماً بدلیل تنوع فعالیتها دچار دگرگونی هم از جنبه مثبت و هم از جنبه منفی خواهند شد. منطقه آزاد بندر انزلی با توجه به اینکه در محدوده شمال کشور واقع شده و از ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و حتی طبیعی خاصی برخوردار می‌باشد در طی سالهایی که از تأسیس آن گذشته تأثیرات معناداری را بر محدوده اطراف خود گذارده است. بر اساس اطلاعات بدست آمده و تجزیه و تحلیل این اطلاعات استنباط می‌شود که منطقه آزاد صنعتی - تجاری بندر

انزلی به لحاظ اقتصادی و اجتماعی و کالبدی بر روستاهای پیرامونی اثرگذار می‌باشد. اما این تأثیرات در زمینه کالبدی مشهودتر است زیرا سازمان مناطق آزاد در بندرانزلی در حال حاضر به تدارک و ایجاد امکانات زیر بنایی از قبیل جاده سازی، راه آهن، گسترش بندر، تقویت کیفیت آب، برق، گاز و... مشغول می‌باشد. مسلماً ایجاد این امکانات زیربنایی بر توسعه کالبدی مناطق پیرامونی بخصوص روستاهایی که همجوار با سایت منطقه آزاد می‌باشند اثرگذار می‌باشد. از لحاظ صنعتی و تجاری فعالیت‌های منطقه آزاد صنعتی - تجاری بندرانزلی در مراحل اولیه می‌باشد تا کنون تعداد کمی کارخانه جات صنعتی با سرمایه‌گذاری خارجی شروع به فعالیت نموده و تا رسیدن به مرحله اجرایی طرح جامع منطقه نیاز به زمان برای فراهم نمودن ساز و کار این فعالیت‌ها می‌باشد بنابراین ممکن است این تأثیرات در حال حاضر چندان محسوس نباشد اما در سالهای نه چندان دور ما شاهد تحولات عظیمی در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی در روستاهای پیرامونی خواهیم بود. از طرفی دیگر نیز ایجاد این منطقه تأثیرات منفی نیز بر مناطق پیرامونی دارد که در مطالعات صورت گرفته به نوعی نمایان شدند. همچون کاهش صید و اشتغال در بخش کشاورزی، تردد بیشتر وسائط نقلیه، آلودگی، ترافیک، تخریب منابع طبیعی و حضور افراد غیر بومی و ناشناس و غیره که امید داریم که سازمان منطقه آزاد با تدابیری سنجیده سعی نماید که با رعایت اصول زیست محیطی در انجام فعالیت‌های خود، میزان این اثرات منفی بر منابع طبیعی به حداقل برساند و همچنین در انجام طرح‌های خود آداب و رسوم و جامعه روستایی ساکن در پیرامون منطقه را مد نظر داشته باشد و نه تنها از آسیب‌های احتمالی به این اجتماع بپرهیزد بلکه زمینه‌های ارتقاء اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی را برای ساکنین همجوار نیز فراهم نماید چرا که توسعه زمانی معنادار خواهد بود که کل سیستمها، در کنار هم مسیر ترقی و پیشرفت را در پیش گیرند. نتیجه نهایی تحقیق نشاندهنده این واقعیت است که رشد و توسعه مناطق آزاد در هر مکان جغرافیایی و هر زمانی بالطبع بر محدوده پیرامون خود تأثیرات منفی و مثبت خواهد داشت. که با سعی و تلاش مسئولین باید آثار منفی را به حداقل رساند و با گام‌های سنجیده مسیر توسعه و پیشرفت را طی نمود.

منابع و مأخذ:

- ۱- احمدیان، رضا و شامی، محمدرضا. (۱۳۹۴). ارزیابی و نقش مناطق آزاد بر مدیریت یکپارچه ساحلی. فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی شهری، ۹، ۹۱-۱۰۸.
- ۲- اسفندیاری، علی اصغر، مقدس حسین زاده، سمیره، دلاوری، مجید. (۱۳۹۷). ارزیابی عملکرد مناطق آزاد ایران و تأثیر آن در توسعه اقتصادی این مناطق. پژوهشنامه اقتصادی ۱۱۹۰-۱۴۶.
- ۳- افتخاری، عبدالرضا. ۱۳۹۵. جایگاه روستا در فرآیند توسعه ملی از دیدگاه صاحب نظران.
- ۴- التجایی، ابراهیم. (۱۳۹۹). مناطق آزاد تجاری و صنعتی: ابزار راهبرد توسعه صادرات در مقایسه با سه کشور دیگر آسیایی. پژوهشنامه اقتصادی، ۱۸۹-۲۲۲.
- ۵- جمال‌پور، فاطمه. (۱۳۹۱). تحلیل اثرات اقتصادی مناطق آزاد بر توسعه روستاهای پیرامون. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- ۶- دژپسند، فرهاد. (۱۳۹۴). بررسی پتانسیل تجاری ایران و کشورهای حاشیه دریای خزر با تأکید بر چارچوب موافقتنامه‌های تجاری منطقه‌ای. معاون برنامه‌ریزی و بررسی‌های اقتصادی وزیر بازرگانی.
- ۷- دفتر مطالعات اقتصادی معاونت برنامه‌ریزی و بررسی‌های اقتصادی (۱۳۹۹). مناطق آزاد و تعیین نقشی نوین برای آنها.
- ۸- رضوانی، محمدرضا. (۱۳۸۷). توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۹- رحمانی، بیژن، رحمانی فضلی، عبدالرضا، فرجی، حسن علی، رضایی، مهرانگیز. (۱۳۹۴). تحلیل اکتشافی داده‌های فضایی اشتغال در سکونگاه‌های روستایی، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۵(۲۰)، ۶۹-۸۰.
- ۱۰- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، سرشماری عمومی نفوس و مسکن. (۱۳۹۵). شهرستان بندرانزلی.
- ۱۱- کامران، حسن. (۱۳۸۱). علل توسعه نیافتگی مناطق آزاد ایران. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۳۱-۴۳.
- ۱۲- ممی‌پور، سیاب، بشارتی، زهرا، بهبودی، داوود. (۱۳۹۳). بررسی و اولویت‌بندی عوامل جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد انزلی. مجله اقتصاد و توسعه منطقه‌ای، ۲۰(۷)، ۷۷-۱۰۲.
- 13- Hazemshayah, Y. (2014). Development of free zone in united Arab emirates, university school of economic, 22(3), 197-209.
- 14- Douglas, Z. (2015). Global experiences with special economic zones- with afocus on china and Africa. The World Ban, 13(1), 298-317.
- 15- Godet, M. 2019. Creating Futures: Scenario Planning as a Strategic

- Management Tool. France ,Economical publish. Torjman,
- 16- Torjman, S. (2000). The Social Dimension of Sustainable Development. Caledon Institute Social.
- 17- UK Department for Regional Development (DRD), (2018), Northern Ireland Regional Development Strategy 2035. for Northern Ireland. Department for Regional - Development. Strategic Planning and Co-ordination Division. From: www.drdni.gov.uk/RDS2035. Accessed on 18 November 2018.
- 18- Meijers E J, Burger M J, (2016), Spatial structure and productivity in US metropolitan areas, Environment and Planning A 42(6) 1383 – 1402
- 19- Neil Adams, Neil Harris, (2016), Best practice guidelines for regional development strategies. From: www.interreg-grids.org. Accessed on 18 November 2017

